

Martti Lutherin ristin teologia **- Alustus Tiililä-seuran kokouksessa 6.2.2006**

Kari Kopperi

Johdannoksi

Eräässä tämän illan ohjelmassa olin saanut otsikon, joka laajuudessaan vähän säikäytti: Martti Lutherin teologia. Vähän enemmän ajateltuani en ollut niin kauhean hämentynyt, sillä Lutherin ristin teologiaa (*theologia crucis*) on sanottu jopa koko kristillisen teologian summaksi, eli yhteenvedoksi kaikesta teologiasta. Mielestäni näkemys on perusteltu.

Pysyn kuitenkin esitelmäni alkuperäisessä aiheessa: Martti Lutherin ristin teologia. Tarkastelun pohjan muodostaa kohta yhdeksän vuotta sitten ilmestynyt väitöskirjani. *Paradoksien teologia. Lutherin disputaatio Heidelbergissä 1518*. Väitöskirjassani analysoin Lutherin Heidelbergin disputaation sisältöä ja tarkastelussani kiinnitän erityistä huomiota kysymykseen disputaation teologisen ja filosofisen osan suhteeseen.

Lutherin ristin teologia muodostaa Heidelbergin disputaation ytimen ja juuri Heidelbergin disputaatiossa Luther määrittelee ristin teologiansa varsinaisen sisällön. Tiivistettynä voitaisiin sanoa, että ristin teologia kuvaa kolmea asiaa. Ensiksikin sitä, millainen Jumalamme on. Toiseksi ristin teologia kuvaa, miten Jumala tekee meidät osallisiksi pelastuksesta ja kolmanneksi ristin teologia kuvaa kristityn jokapäiväistä elämää. Esimerkiksi Martti Luther tiivistä reformatorisen teologiansa lyhyeen lauseeseen. "Risti on meidän teologiamme" (*crux sola est nostra theologia*). Martti Luther ei kuitenkaan ollut ainoa, eikä edes ensimmäinen tällainen ajattelija, vaan vastaavia on tunnettu läpi kristinuskon historian.

Alustuksessani lähden liikkeelle Heidelbergin disputaation ja Lutherin ristinteologisten ilmaisujen kontekstista. Tämän jälkeen tarkastelen ristin teologiaa kolmesta näkökulmasta. Lähden liikkeelle sen raamatullisesta perustasta. Tämän jälkeen kuvaan ristin teologiaa tunnetuimman ristin teologin Martti Lutherin ajatusten valossa. Kolmanneksi luonnehdin muutamien viime vuosisadan teologien näkemyksiä ristin teologiasta ja samalla teen joitakin johtopäätöksiä.

Heidelbergin disputaation konteksti

Teologisessa keskustelussa ja jo pitkään pidetty ristin teologia yhtenä Lutherin teologian keskeisistä teemoista ja sen vuoksi voisi luulla ristin teologian olevan yleinen ilmaisu Lutherin kirjoituksissa. Tosiasia kuitenkin on, että käsitettä käytetään hyvin harvoin. Itse asiassa vain viidessä tekstissä, joista neljä on kirjoitettu keväällä 1518.

Tämä onkin ollut yksi syy siihen, että ristin teologiaa on saatettu pitää osana Lutherin ns. esireformatorista teologiaa, joka heijastelisi keskiaikaista munkkihurskautta ja jonka hän olisi hylännyt myöhemmin. Tämä käsitys on pääsääntöisesti hy-

lätty sen jälkeen kun Walther von Loewenich julkaisi (1929) tunnetun tutkimuksensa Lutherin ristin teologiasta.

Käsitettä ristin teologia (*theologia crucis*) Luther käyttää tosiaan harvoin, mutta samantapaisia sanoja ja käsitteitä hän käyttää usein. Tärkeämpää kuitenkin on, että hän esittää samanlaisia ajatuksia erittäin usein, niitä löytyy hänen varhaisimmista kirjoituksistaan aina Genesis-luentoihin asti.

Lutherin ristinteologisista teksteistä epäilemättä tärkein on Heidelbergin disputaatio huhtikuulta 1518. Disputaatio muodostuu 28 teologisesta ja 12 filosofisesta teesistä. Sen teologisen osan teesien 19-21 voidaan sanoa pitävän sisällään Lutherin ristin teologian määritelmän. Näiden teesien tulkintaan sisältyy kuitenkin yksi ongelma. Nimittäin jos teesit irrotetaan kontekstistaan ne saatetaan helposti tulkita eräänlaiseksi ideologiseksi ohjelmajulistukseksi. Esimerkkejä teesien tällaisista tulkinnoista on monia.

Omassa väitöskirjassani lähestyn Lutherin ristinteologisia teesejä disputaation kokonaisuudesta käsin ja samalla pyrin sijoittamaan teesit sekä konkreettiseen historialliseen tilanteeseen että aatehistoriallisiin yhteyksiin. Aatehistoriallisia taustoja olen selvittänyt kirjassani *Renessanssin Luther. Johdatus reformaation aatehistoriaan*. Ristin teologian tulkintani lähtökohta on näkemys, että ristin teologiaa pitäisi tulkita Lutherin rakkauden teologian kontekstissa. Se esitetään disputaation viimeisessä, eli 28, teologisessa teesissä, jota voidaan pitää Heidelbergin disputaation ytimenä.

Myös Heidelbergin disputaation historiallinen tilanne on tärkeä teesien tulkinnalle. Alkuvuodesta 1518 augustinolais-eremiittien veljistöä oli pyydetty lopettamaan Martti Lutherin esille nostama keskustelu aneista. Veljistö halusi paneutua asiaan ja tilaisuuden siihen tarjosi huhtikuussa 1518 Heidelbergissä pidettävä veljistön kolmi-vuotiskokous. Luther olisi matkustanut kokoukseen joka tapauksessa, mutta nyt häntä pyydettiin valmistamaan teesit kokouksen yhteydessä pidettävään väittelytilaisuuteen. Niissä hänen ei toivottu käsittelevän aneita, vaan keskeisiä teologisia kysymyksiä. Tämä linjaus näkyy selkeästi teesien sisällössä. Teemoina ovat mm. laki, ansiot, armo, tahdon vapaus, risti, kunnia, Jumalan ja ihmisen rakkaus sekä teologia ja filosofia.

Disputaation ja Lutherin teesien vastaanotto oli pääosin positiivinen. Luther voitti puolelleen erityisesti nuoria augustinolais-eremiittimunkkeja sekä humanisteja ja veljistö asettui tuossa vaiheessa hänen puolelleen. Ainoastaan muutamat vanhat veljistön edustajat suhtautuivat Lutherin ajatuksiin epäillen. Heistä tunnetuin oli Lutherin Erfurtilainen filosofian opettaja Bartholomäus Arnoldi von Usingen.

Ristin teologian raamatullisesta taustasta

Ristin teologian taustalla on useita Raamatun tekstejä, mutta seuraavia kolmea on pidetty keskeisinä. Ensimmäinen on toisesta Mooseksen kirjasta (Ex 33:12-34:9, erit. 33:18-23).

- 18 *Silloin Mooses sanoi: "Anna siis minun nähdä kunniasi."*
- 19 *Herra sanoi: "Minä annan kirkkauteni kulkea sinun ohitsesi ja lausun sinun edessäsi nimen Jahve*. Minä annan anteeksi kenelle tahdon ja armahdan kenet tahdon."*
- 20 *Herra sanoi vielä: "Sinä et voi nähdä minun kasvojani, sillä yksikään ihminen, joka näkee minut, ei jää eloon."*
- 21 *Sitten Herra sanoi: "Näetkö tämän paikan vieressäni? Asetu tämän kallion luo."*
- 22 *Kun minun kirkkauteni kulkee ohi, minä asetan sinut kallionkoloon ja suojaan sinua kämmenelläni, kunnes olen kulkenut ohi."*
- 23 *Sitten otan käteni pois ja saat nähdä minut takaapäin, mutta minun kasvojani ei kukaan saa nähdä."*

Tämä kertomus kertoo jotain olennaista Jumalan ja ihmisen suhteesta. Kertomuksessa Mooses haluaa nähdä Jumalan kasvoista kasvoihin, mutta Jumala ei alistu Mooseksen pyyntöön, vaan vastaa "ettei yksikään ihminen, joka näkee hänet voi jäädä eloon." Jumala ei näyttäyty kokonaisuudessaan Moosekselle, vaan antaa tälle kokemuksen. Hän asettaa Mooseksen kallionkoloon, suojaa hänet kämmenellään ja menee Mooseksen ohitse. Vasta tämän jälkeen Mooses voi nähdä Jumalan ikään kuin takaapäin.

Ehkä merkittävin viesti tässä Raamatun kertomuksessa on, että ihmisen ja Jumalan välillä on olennainen ero. Ihminen on ihminen ja Jumala on Jumala. Ihminen on rajallinen ja vajavainen olento eikä hän kestä nähdä Jumalan kirkkautta. Ihmisen on siis tyydyttävä yksinomaan siihen, mitä Jumala hänelle suostuu ilmoittamaan.

Toinen Raamatun kertomus löytyy Johanneksen evankeliumista (Joh 14:1-14).

"8 Filippus sanoi hänelle: "Herra, anna meidän nähdä Isä, muuta emme pyydä."

9 Jeesus vastasi: "Etkö sinä, Filippus, tunne minua, vaikka olen jo näin kauan ollut teidän seurassanne? Joka on nähnyt minut, on nähnyt Isän. Kuinka voit sanoa: 'Anna meidän nähdä Isä'?"

10 Etkö usko, että minä olen Isässä ja Isä on minussa? Kun puhun teille, en puhu omissa nimissäni: Isä on minussa, ja minun tekoni ovat hänen tekojaan."

11 Uskokaa, kun sanon, että minä olen Isässä ja Isä on minussa. Ellette muuten usko, uskokaa minun tekojeni tähden."

12 "Totisesti, totisesti: joka uskoo minuun, on tekevä sellaisia tekoja kuin minä teen, ja vielä suurempiakin. Minä menen Isän luo,

13 ja mitä ikinä te pyydätte minun nimessäni, sen minä teen, jotta Isän kirkkaus tulisi julki Pojassa.

14 Mitä te minun nimeeni vedoten pyydätte minulta, sen minä teen”.

Kertomuksessa kiinnitän huomiota Filippuksen kysymykseen. Filippus tahtoo nähdä Isän. Hänen pyynnössään on jotain samaa kuin Mooseksen toiveessa. Filippus, niin kuin varmaan jokainen kristitty, haluaisi nähdä Jumalan kunniassaan. Mitä Jeesus kuitenkin vastaa? Joka on nähnyt minut, on nähnyt Isän.

Jeesuksen vastaus on yksinkertainen. Meille ei näytetä taivaallisesta Isästämme muuta kuin Jeesuksen kasvot ja hänen toimintansa. Jeesuksen elämä, toiminta ja opetukset antavat meille kuvan siitä, millainen Jumala oikeastaan on. Muuta kuvaa meille ei tarjota. Tähän kuvaan meidän on tyydyttävä. Toisin sanoen Jeesus Nasaretilaisessa meille välitetään kaikki Jumalaa ja pelastusta koskeva olennainen tieto.

Kolmas ja ristin teologian kannalta ehkä tärkein Raamatun teksti on perinteisesti ollut Paavalin ensimmäisessä kirjeessä korinttilaisille (I Kor 1:18-31, samasta myös luvussa 2 ja myös Roomalaiskirjeen ensimmäisessä luvussa).

”18 Puhe rististä on hulluutta niiden mielestä, jotka joutuvat kadotukseen, mutta meille, jotka pelastumme, se on Jumalan voima.

19 Onhan kirjoitettu: -- Minä hävitän viisaitten viisauden ja teen tyhjäksi ymmärtäväisten ymmärryksen.

20 Missä ovat viisaat ja oppineet, missä tämän maailman älyniekat? Eikö Jumala ole tehnyt maailman viisautta hulluudeksi?

21 Jumala on kyllä osoittanut viisautensa, mutta kun maailma ei omassa viisauudessaan oppinut tuntemaan Jumalaa, Jumala katsoi hyväksi julistaa hulluutta ja näin pelastaa ne, jotka uskovat.

22 Juutalaiset vaativat ihmetekoja, ja kreikkalaiset etsivät viisautta.

23 Me sen sijaan julistamme ristiinnaulittua Kristusta. Juutalaiset torjuvat sen herjauksena, ja muiden mielestä se on hulluutta,

24 mutta kutsutuille, niin juutalaisille kuin kreikkalaisillekin, ristiinnaulittu Kristus on Jumalan voima ja Jumalan viisaus.

25 Jumalan hulluus on ihmisiä viisaampi ja Jumalan heikkous ihmisiä voimakkaampi.

26 Ajatelkaa, veljet, mitä te olitte, kun teidät kutsuttiin: teissä ei ollut monta ihmisten mielestä viisasta, ei monta vaikutusvaltaista, ei monta jalosukuista.

27 Mikä maailmassa on hulluutta, sen Jumala valitsi saattaakseen viisaat häpeään. Mikä maailmassa on heikkoa, sen Jumala valitsi saattaakseen häpeään sen, mikä on voimakasta.

28 Mikä maailmassa on vähäpätöistä ja halveksittua, mikä ei ole yhtään mitään, sen Jumala valitsi tehdäkseen tyhjäksi sen, mikä on jotakin.

29 Näin ei yksikään ihminen voi ylpeillä Jumalan edessä.

30 Jumalan vaikutusta on se, mitä te Kristuksessa Jeesuksessa olette. Hänet Jumala on antanut meille viisaudeksi, vanhurskaudeksi, pyhitykseksi ja lunastukseksi.

31 Näin toteutuu kirjoitus: "Joka ylpeilee, ylpeilköön Herrasta."

Kirjeessään Paavali korostaa, ettei Jumalaa opita tuntemaan viisauden perusteella, sillä maailman viisaat ovat väärinkäyttäneet Jumalan luomistöissään osoittamaa viisautta. Tämän vuoksi Jumala on päättänyt kertoa oman viisautensa hulluuden kautta, ristin hulluuden, joka on viisaampaa kuin ihmisten viisaus. Paavalin mukaan ristiin-
naulittu Kristus on Jumalan voima ja Jumalan viisaus.

Paavali siis korostaa Jumalan toimivan toisella tavalla kuin ihmiset olettavat. Jumala ei ole kiinnostunut viisaudesta tai arvokkaasta, vaan hän on valinnut vähäpätöisen, heikon. Jumalan näkökulmasta arvokkaita asioita ovat aivan toisenlaiset seikat kuin ne, mihin me luonnostamme kiinnitämme huomiota.

Ristin teologiset teesit Heidelbergin disputaatiossa

Edellä esitetyt Raamatun tekstit ovat olleet tärkeitä kristikunnan historiassa. Paavalin tavoin kristillisessä teologiassa on aina korostettu Kristuksen ristin erityistä asemaa, mutta siitä huolimatta Lutherin ns. ristin teologia on poikkeuksellinen.

Mitä Luther sitten tarkoittaa ristin teologiallaan? Tutustuttaessa Lutherin teeseihin ne näyttävät erittäin kriittisiltä. Luther näyttää lähinnä provokatiiviselta ja kiistelynhaluiselta ja usein hänen teesinsä vaikuttavat jopa ristiriitaisilta. Luther tietää tämän ja myöhemmin hän kutsui teesejään teologisiksi paradokseiksi (*theologia paradoxa*).

Parhaiten Lutherin ajatukset tulevat esille edellä mainitsemisessä Heidelbergin disputaation teeseissä 19-21. Disputaatio on väittelytilaisuutta varten kirjoitettu teksti, joka koostuu teeseistä ja niiden selityksistä. Yleensä disputaation valmistaja laati teesit, joita joku (oppilas) puolusti ja toiset opponoivat. Usein disputaation teeseihin liitettiin selitykset, joko ennen tai jälkeen disputaation, joissa teesien ydinsisältö selitettiin mahdollisille lukijoille. Heidelbergin disputaation tekstiä ei ole vielä suomennettu, mutta monta sen keskeistä teesiä on suomennettu Tuomo Mannermaan kirjassa *Kaksi rakkautta* (s. 41-43)

”(19) Hän ei ansaitse teologin nimeä, joka katsoo Jumalan näkymättömiä ominaisuuksia luotujen välityksellä ymmärrettyinä. Tämä käy ilmi niistä, jotka Roomalaiskirjeen 1. luvun mukaan menettelivät siten ja joita Apostoli kuitenkin kutsuu tyhmiksi. Jumalan näkymättömät ominaisuudet ovat voima, jumaluus, viisaus, vanhurskaus, hyvyys jne. Minkään näistä tietäminen ei tee arvolliseksi eikä viisaaksi.

(20.) *Sen sijaan teologiksi kutsutaan ansaitusti sitä, joka ymmärtää Jumalan näkyvät, selkäpuolen ominaisuudet kärsimysten ja ristin kautta nähtyinä. Jumalan selkäpuolen eli näkyvät ominaisuudet, so. ihmisyys, heikkous ja hulluus, ovat vastakohtia hänen näkymättömille ominaisuuksilleen; 1. Korinttolaiskirjeen 1. luvussahan näitä ominaisuuksia kutsutaan Jumalan heikkoudeksi ja hulluudeksi. Sillä koska ihmiset väärinkäyttivät luomisteosta saatavaa Jumalan tuntemista, Jumala tahtoi puolestaan tulla tunnetuksi kärsimyksissä ja hylätä tuon näkymättömiä koskevan viisauden, joka saavutetaan näkyvää koskevan viisauden avulla, jotta näin ne, jotka eivät palvoneet luomisteostaan ilmeistä Jumalaa, palvoisivat kärsimykseen kätkeyttä Jumalaa, niin kuin 1. Korinttolaiskirjeen 1. luvussa sanotaan: 'Koska Jumalan viisaudessa maailma ei tuntenut Jumalaa viisauden kautta, Jumala näki hyväksi saarnan hullutuksen avulla tehdä terveeksi ja pelastaa uskovat.' Niinpä kenelläkään ei ole kylliksi eikä ketään hyödytä Jumalan tunteminen kunniasa ja majesteettisuudessa, ellei hän tunne häntä ristin alennuksessa ja häpeässä. 'Niin hän hävittää viisasten viisauden' jne., ja niin kuin Jesaja lausuu: 'totisesti sinä olet salattu Jumala'. Niinpä Johanneksen 14. luvussa Filippuksen sanoessa kunnian teologian mukaisesti: 'Näytä meille Isä'. Kristus veti hänet takaisin ja palautti hänen lentävän ajatusensa etsiä Jumalaa muualta sanoessaan: 'Filippus, joka näkee minut, näkee myös minun isäni'. Ristiinnaulitussa Kristuksessa on siis tosi teologia ja Jumalan tuntemus...*

(21) *Kunnian teologi sanoo pahaan hyväksi ja hyvää pahaksi, ristin teologi sanoo, miten asia on. Tämä käy ilmi siitä, että kun kunnian teologi ei tunne Kristusta, hän ei tunne kärsimykseen kätkeyttä Jumalaa. Siksi hän pitää toimintaa ja tekoja parempina kuin kärsimystä ja vaikuttamisen kohteena olemista (passio); kunniaa parempana kuin ristiä; voimaa parempana kuin heikkoutta; viisautta parempana kuin tyhmyyttä ja yleisesti hyvää parempana kuin paha.*"

Kritiikin kohteena teot ja inhimillinen viisaus

Heidelbergin disputaation teesien taustalla on Lutherin tulkinta oman aikansa ns. skolastisesta teologiasta. Hänen mielestään siinä oli ymmärretty teologian ja filosofian välinen suhde väärin. Skolastiselle teologialle (laajassa mielessä ymmärrettynä) oli ominaista tukeutuminen kahteen auktoriteettiin. Raamatun tekstiin, jota kirkkoisät olivat tulkinneet ja Aristoteleen filosofiaan, joka antoi puitteet kaikelle rationaaliselle ajattelulle. Näiden välineiden avulla skolastinen teologia loi hienon järjestelmän, jossa teologisten oppien sisältöjä selitettiin aristoteelisen käsiteapparaatin avulla. Ongelman muodosti kuitenkin se, että Aristoteleen mukana teologiaan liitettiin myös asioita, jotka siihen eivät välttämättä kuuluneet.

Lutherin mielestä tästä seurasi skolastisessa teologiassa lähinnä kaksi ongelmaa. Ensiksikin Luther arvosteli sitä filosofis-teologisesta spekulatiosta. Tämä tarkoittaa,

että Lutherin mielestä skolastisessa teologiassa ajateltiin aristoteelisen filosofian mukaisesti, että tieto on kohdistunut siihen, mikä on olevaa, totta ja hyvää. Koska maailma on Jumalan luoma ja koska Jumala on hyvä, niin pääteltiin, että kaikki tieto totuudesta ja hyvästä kertoo samalla myös Jumalan ominaisuuksista. Vaikka skolastikkassakin tiedostettiin, että Jumala on jollain olennaisella tavalla toisenlainen kuin luotu maailma, niin kuitenkin saatettiin päätellä, että filosofian eli inhimillisen viisauden avulla voidaan tavoittaa joitakin olennaisia piirteitä Jumalasta.

Tällaista päättelyä Luther kutsui kunnian teologiaksi (*theologia gloriae*), jolla hän oikeastaan tarkoittaa teologista systeemiä, jossa Jumalaa koskevat teologiset johtopäätökset perustuvat lähinnä järkeen ja inhimillisen viisauden ajatusrakennelmiin.

Lutherin mukaan tästä seuraa vain harhakuva Jumalasta. Toisin sanoen Jumala, joka on ihmisen oma mielikuva Jumalasta, ei Jumalan ilmoitukseen perustuva kuva Jumalasta. (vrt. Korinttilaiskirjeen kohta, joka oli mainittu luetussa sitaatissa).

Toiseksi Luther kohdisti arvostelunsa myös silloiseen kristillisen etiikan opetukseen, joka sekin oli perustunut Aristoteleen filosofian sovellutuksiin. [Aristoteleen mukaan etiikan peruskäsite on oikeudenmukaisuus (oikeamielisyys, *iustitia*).] Aristoteleen mukaan ihminen on periaatteessa sellainen, että hän haluaa elää mahdollisimman tyydyttävää ja onnellista elämää ja että etiikan päämääränä on tällaisen elämän mahdollistaminen (*eudaimonia*). Hyveellinen elämä on Aristoteleen mukaan mahdollisimman tyydyttävää elämää ja siksi ihmisen tulee pyrkiä hyveelliseen elämään. Ihmisestä tulee hyvä ihminen, kun hän harjoittaa hyveitä käytännössä, jolloin niistä muodostuu ihmiselle tapa eli eräänlainen ominaisuus (*habitus* vrt. engl. habit), jonka perusteella ihmistä voidaan pitää oikeamielisenä ja hyvänä. Oikeamielisyyden ominaisuuden omaava ihminen toimii oikeamielisesti ja on siten oikeamielinen. Ongelmallisinta tässä oli, että latinan sana/kreikan sana oikeamielinen/oikeudenmukainen on sama sana kuin teologinen pelastumiselle keskeinen käsite vanhurskaus.

Lutherin mielestä aristoteelinen etiikka (tosin hänen tulkintansa ei tee oikeutta Aristoteleelle, vaan ainoastaan joillekin hänen keskiaikaisille tulkitsijoilleen) on vääristänyt koko kristillisen teologian. Ihmiset ajattelevat tosiasiallisesti niin, että vanhurskaus syntyy tekemällä vanhurskaita tekoja. (selvästi pelagiolainen harhaoppi, joka liittyy skolastiseen ideaan *facere quod in se est*).

Ristin teologiallaan Luther arvosteli näitä molempia käsityksiä. Siis yhtäältä uskoa inhimillisen viisauden kykyihin saavuttaa todellista tietoa Jumalasta vain järjen päätelmien avulla ja toisaalta ihmisten kuvitelmaa saavuttaa pelastus hyviä tekoja tekemällä.

Lutherin mielestä molemmat ongelmat johtuivat sekä inhimilliselle viisaudelle tyypillisestä pyrkimyksestä saavuttaa ansioita Jumalan edessä että myös teologian ja filosofian sotkeutumisesta keskenään.

Omassa ajattelussaan Luther sen sijaan korosti Jumalan ilmoitusta Raamatussa ja erityisesti Kristuksen ristissä. Luther siis painotti Paavalin tavoin, ettei Jumalan viisautta opita tuntemaan inhimillisen viisauden keinoin, vaan ainoastaan Kristuksen ristin ja kärsimyksen kautta.

Lutherin ristin teologia ei kuitenkaan merkitse inhimillisen viisauden tai ihmisen järjen kokonaisvaltaista hylkäämistä, vaan sen asettamista oikealle paikalleen.

Ihminen syntisenä

Inhimillisen viisauden torjuminen Jumalaa koskevan tiedon lähteenä ei vielä riitä ristin teologian määritelmäksi, vaan ristin teologian varsinainen sisältö avautuu vasta tarkasteltaessa yksittäistä ihmistä.

Lutherin mukaan ihmisen suurin ongelma on hänen itsekkyytensä. Lutherin mukaan ihminen on käpertynyt itseensä (*in curvatus in se*), eli hän etsii kaikessa itseään ja omaa etuaan viimeisenä päämääränään. Ihmisellä on periaatteessa vapaa tahto, mutta itsekkyyden eli ylpeyden eli synnin vuoksi ihmisen tahto on turmeltunut niin, että se on vapaa vain ihmisen alapuolella oleviin asioihin (esim. kynän ottaminen, liikkuminen ja muut normaalit elintoiminnat, käytännölliset eettiset ratkaisut, naimisiin meneminen yms.).

Itsensä yläpuolella olevia päämääriä eli erityisesti omaa pelastustaan ihminen ei voi valita, vaan hän etsii välttämättä itseään ja omaa etuaan. Lutherin mukaan ihminen ei kykene valitsemaan sitä, että hän ryhtyisi oikealla tavalla rakastamaan Jumalaa. Ihminen ei myöskään kykene aitoon tai spontaaniin lähimmäisenrakkauteen, jota Jumala ihmiseltä odottaa. Ellei Jumala vaikuta ja anna ihmiselle armoaan, ihminen ajaa vääjäämättä vain omia etujaan; myös silloinkin kun hän näyttäisi tekevän hyvää (hyvien tekojen varsinaisena syynä, motiivina, on Lutherin mielestä jonkinlaiset itsekkäät motiivit).

Lutherin ihmiskäsitystä voidaan perustellusti pitää pessimistisenä, mutta pessimismi vaatii hieman lisäselityksiä. Luther hyväksyy sen, että ihminen kykenee tekemään inhimillisessä elämässä hyviä ja oikeita asioita. Toisin sanoen inhimillisestä näkökulmasta tarkasteltuna ja inhimillisen vuorovaikutuksen kannalta oikeita moraalisia tekoja, mutta jos asioita tarkastellaan Jumalan näkökulmasta, niin silloin paljastuu ihmisen viime kädessä itsekkäät motiivit.

Lutherin ristin teologialle onkin ominaista se, että se on syntisten teologiaa. Ristin teologian lähtökohtana on Lutherin mukaan se, että ihminen näkee oman todellisen tilansa. Toisin sanoen sen, että hän on kokonaan synnin vallassa ja tarvitsee Jumalan armoa.

Ristin teologiassa maailmaa tarkastellaan usein vertauskuvan avulla, jossa puhutaan Jumalan ns. vieraasta eli vasemman käden työstä ja varsinaisesta eli oikean käden työstä. Ns. vieraalla eli vasemman käden työllä Luther tarkoittaa, että Jumalan on ihmisen syntisyyden vuoksi poistettava ensin ihmisen väärä itseluottamus, ts. luottamus omaan hyvyteen ja ansioihin Jumalan edessä. Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ihminen tulee tuntemaan Jumalan lain, eli kymmenessä käskyssä ilmoitetun Jumalan tahdon, joka osoittaa ihmiselle hänen syntisyytensä. Vieraan työn vaikutuksesta ihmisestä tulee Jumalan edessä tyhjä eli ei-mitään (*nihil*). Ihminen taju-

aa, että hän on sekä Jumalan (*coram deo*) että ihmisten/maailman edessä (*coram hominibus*) ja myös itsensä edessä ei-mitään, tyhjä ja syntinen.

Jumalan varsinainen työ

Ristin teologiassa Luther ei jää vain Jumalan vieraan työn korostamiseen, vaan hän painottaa, että vieraan työn jälkeen Jumala aloittaa varsinaisen pelastavan eli oikean kätensä työn. Hän pelastaa syntisen ihmisen, nostaa hänet ylös ja tekee hänet joksi-kin.

Tässä on oikeastaan Lutherin ristin teologian ydin. Pelastaakseen ihmisen Jumalan täytyy ensin osoittaa hänelle, että tämä ei kykene itse pelastamaan itseään. Ihminen on syntinen ja hän kykenee pelastumaan vain ja ainoastaan Jumalan armon vaikutuksesta. Ellei Jumala ensin toteuta vierasta työtään ihminen kuvittelee kelpaavansa hyvien tekojensa, viisautensa tai muun erinomaisuutensa vuoksi Jumalalle. Jumala joutuukin sen vuoksi poistamaan ihmiseltä hänen väärän itseluottamuksensa ja näin ihminen oppii vähitellen ymmärtämään, että hän tarvitsee Jumalan armoa, jota ei voi ansaita. Sen saa ainoastaan ansiottomana lahjana.

Lutherin mukaan ihmiselle ei riitä, että hän on kertaalleen Jumalan vieraan ja varsinaisen työn kohteena. Myös kristitty tarvitsee Jumalan armoa joka päivä. Kristitytkin ryhtyvät helposti kuvittelemaan, että he olisivat ansainneet Jumalan armon ja samalla kuvittelevat tulleensa Jumalan armon hallitsijoiksi. Lutherin mielestä myös kristitty on joka päivä Jumalan vieraan ja varsinaisen työn kohteena ja tarvitsee joka päivä Jumalan armoa.

Ristin teologian yhteydessä Luther kuvaa myös Jumalan rakkautta, joka ilmenee Jumalan varsinaisessa työssä. Sille on ominaista periaate, että Jumala ei etsi rakkautensa kohteiksi arvokkaita kohteita, vaan tyhmiä, heikkoja ja syntisiä, jotta voisi tehdä heistä viisaita, vahvoja ja vanhurskaita. Lutherin teologiassa Jumalan rakkauden periaate ei jää ainoastaan jumalalliseksi periaatteeksi, vaan se vaikuttaa myös kristityissä. Luther toteaa: *“Tämä on ristin rakkaus, rististä syntynyt, joka etsiytyy sinne, missä se ei löydä hyvää, josta nauttisi, vaan missä se jakaa hyvää pahalle ja puutteelliselle.”*

Toisin sanoen ristin teologiallaan Luther kuvaa näkemystä kristillisestä elämästä, joka perustuu ensiksikin siihen, mitä Kristus on tehnyt ihmisten puolesta, toiseksi siihen, että Jumala rakkaudessaan käyttää vierasta ja varsinaista työtään ja pelastaa syntisen ihmisen ja kolmanneksi Jumalan pelastava toiminta synnyttää ihmisissä samantapaisen rakkauden, joka johtaa kristityn rakastamaan lähimmäisiään.

Ristin teologian tiivistelmä

Lutherin ristin teologian perustavista käsityksistä voi lopuksi tehdä lyhyen tiivistelmän. Ensiksikin ristin teologia korostaa, ettei ihminen kykene tuntemaan Jumalaa

majesteetissaan ja suuruudessaan, vaan ainoastaan Kristuksen ristissä ja kärsimyksessä.

Toiseksi kristitty oppi tuntemaan Jumalan tahdon ja tulee pelastuksesta osalliseksi ainoastaan ristin kautta. Toisin sanoen silloin, kun Jumala on ensin tehnyt vierasta työtään ja tehnyt ihmisen tyhmäksi, syntiseksi ja ei-miksikään. Vasta tämän jälkeen Jumala aloittaa varsinaisen pelastavan työnsä, mutta kuitenkin niin, että kristitty on koko elämänsä ajan sekä Jumalan vieraan että myös varsinaisen työn kohteena.

Kolmanneksi ristin teologia viittaa myös kristityn elämän kokemukseen. Kristitystä ei tule koskaan täydellistä menestyjää, vaan hän näkee elämässään aina myös epäonnistumiset, ahdistukset ja omat syntinsä, joihin hän tarvitsee Jumalan armoa. Tämä voi tarkoittaa jopa aivan konkreettisesti sitä, että kristitty ihminen tulee aina kohtaamaan vastoinkäymisiä. Niistäkään ei pitäisi ryhtyä kerskumaan ja kuvittelemaan, “että kylläpä minä olen hurskas ja hyvä kristitty, kun minulla on näin paljon ahdistuksia ja kärsimyksiä.”

Neljäs ja hyvin vaikea piirre Lutherin ristin teologiassa on, että kärsimyksessä ja ristissä itsensä ilmoittava Jumala jää kristityllekin lopulta salatuksi. On asioita, joita me yksinkertaisesti emme kykene selittämään ja ymmärtämään. Tällainen on esimerkiksi kärsimyksen (eli theodikean) ongelma. Me tiedämme, että maailmassa on kärsimystä ja paha. Samalla me myös uskomme, että Jumala on hyvä. Miksi hän ei poista kaikkea paha? Predestinaation ongelmassa me tiedämme Jumalan tahtovan kaikkien pelastusta ja että pelastus on kiinni ainoastaan Jumalan armosta. Silti Raamattu kertoo joidenkin joutuvan kadotukseen. Miksi näin on, emme tiedä.

Tällaisia ongelmia ajatteleva ihminen kohtaa muitakin ongelmia eikä niihin ole olemassa vastauksia, vaikka me kuinka yrittäisimme olla viisaita ja selittää kaikki teologiset ongelmat pois. Näiden ongelmien edessä kristityn on syytä nostaa hattua, uskoa Jumalan armahtavaan tahtoon ja jättää lopulta kaikki Jumalan haltuun. Ihminen on ihminen ja Jumala on Jumala.

Moderneja kuvia ristin teologiasta

Luther ei ollut viimeinen ristin teologian pohtija. Hänen jälkeensä on usein palattu hänen ristin teologiansa keskeisiin lauseisiin ja sovellettu niitä käytäntöön. 1900-luvulla Lutherin ristin teologia koki eräänlaisen renessanssin ja sitä sovellettiin lukemattomissa eri yhteyksissä.

Viime vuosisadan teologiassa korostettiin sängen usein jo Lutherin esille nostamaa käsitystä kristityn ja Kristuksen ristin yhteydestä. Ristin teologia ei siten ole vain jotain, joka joskus kauan sitten tapahtui Kristukselle. Ristin teologia ei ole historiaa, vaan se koskettaa jokaisen kristityn elämää nykyajassa. Omalla tavallaan jokainen kristitty joutuu kokemaan sen, että lopulta Jumalan oppii tuntemaan vain ristin ja kärsimyksen kautta. Tämä kokemus voi parhaimmillaan tai pahimmillaan tarkoittaa jopa konkreettista ristin ja kärsimyksen henkilökohtaista kohtaamista. Joskus jopa niin, että Jumala näyttää ilmaisevan itsensä vastakohtassaan.

Tästä ajattelutavasta konkreettinen esimerkki on tunnettu saksalainen teologi Dietrich Bonhoeffer, joka kolmannen valtakunnan aikana joutui keskitysleirille ja sieltä kirjoitti kuuluisia vankilakirjeitään.[Hän oli mukana suunnittelemassa Hitleriin kohdistunutta attentaattia ja hänet teloitettiin keskitysleirillä.] Bonhoefferin teologian ydin tulee selkeästi esille virsikirjamme virressä 600.

Olen joskus miettinyt, että ristin teologiaa kuvaa hyvin tuttu kertomus miehestä, joka näki elämänsä jalanjälkinä rantahietikolla. Hietikolla oli kahdet jalan jäljet, hänen omansa ja Jeesuksen jalan jäljet. Mies ihmettelee, että niissä kohdin kun hänen elämässään oli vaikeaa, hiekalla näkyi vain yhdet jäljet. Mies kysyi Jeesukselta, että missä tämä oli, kun hiekalla näkyi vain yhdet jäljet. Jeesus vastasi: silloin minä kannoin sinua. Ehkä ristin teologiassa on kysymys jostain tällaisesta. Jeesus on lähelämme juuri silloin, kun elämässämme on oikein vaikeaa.

Toinen moderni teologi, jonka haluan mainita on Jürgen Moltmann, joka 1970-luvun vaihteessa kirjoitti kirjan ristiinnaulittu Jumala. Moltmann lähestyy ristin teologiaa yhteiskunnallisesta näkökulmasta ja hän korostaa, miten Jumalakin kärsii silloin, kun ihmiset kärsivät. Luulen, että Moltmann on löytänyt jotain olennaista Jumalan valtakunnasta. Jumalalle meidän inhimilliset kärsimyksemme eivätkä myöskään yhteiskunnalliset epäoikeudenmukaisuudet ole vieraita. Kun ihmiselle tehdään vääryyttä, silloin Jumala kärsii meidän rinnallamme. Jumala tahto siis on, että me toimimme oikeudenmukaisuuden ja lähimmäisenrakkauden puolesta.

Johtopäätöksiä

Olen nyt kuvannut joitakin näkökulmia ristin teologiaan ja lienee paikallaan tehdä hieman yhteenvetoa.

1. Ristin teologia ei ole menestyjien teologiaa, vaan se asettaa inhimilliset arvoarvostelmat päälle.
2. Ristin teologia kertoo Jumalasta, joka ilmoittaa itsensä hulluuden välityksellä ja joskus Jumala näyttäytyy jopa vastakohdassaan.
3. Pelastaakseen ihmisen Jumala ensin nöyryyttää ja vasta sitten tekee oman varsinaisen työnsä.
4. Uskosta ei seuraa onnellista menestystarinaa, vaan Jumalan armon varaan heittäytymistä sekä ristin ja kärsimyksen kokemista.
5. Näennäisestä ahdistavuudestaan huolimatta ristin teologian takana on rakastava ja armahtava Jumala, joka ottaa inhimillisen kärsimyksen vakavasti.

Kirjallisuutta ristin teologiasta:

- Luther, Martti: Iloinen kärsimys. Valikoima Martti Lutherin saarnoja
- Luther Martti: Kristityn vapaudesta.
- Ghiselli, Anja, Sanan kantaja. Martti Lutherin käsitys Neitsyt Mariasta. STKSJ 246, Helsinki 2005.
- Kopperi, Kari, Renessanssin Luther. Johdatus reformaation aatehistoriaan. Yliopistopaino 1994.
- Kopperi Kari: Paradoksien teologia. Lutherin disputaatio Heidelbergissä 1518. STKSJ 208, Helsinki 1997.
- Kärkkäinen, Pekka (toim.) Johdatus Lutherin teologiaan (Kirjapaja 2001), [erit. Sammeli Juntusen artikkeli ristin teologiasta s. 181-195]
- Mannermaa, Tuomo, Kaksi rakkautta, (2 p. STKSJ 194, 1995)
- Mannermaa, Tuomo: Pieni kirja Jumalasta
- Sihvonen Matti: Pieni kirja kärsimyksestä

Kari Kopperi on kehitellyt alustuksessa esittämiään ajatuksia kirjassaan ”Ristin rakkaus. Matka Lutherista suomalaiseen seurakuntaelämään”, Kirjapaja 2015, s. 50–75.